

J. M. Martí Bonet, canonge de Barcelona

ESPARREGUERA

PEDRES VIVES (segle XIV)

400 anys de la benedicció del temple de Sta. Eulàlia d'Esparreguera

-Conferència en el “Col·lectiu Esparreguí de Recerques”-

Esparreguera, 13 de juliol de 2012-07-18

Autoedició de l'Arxiu Diocesà de Barcelona
© L'autor
Barcelona-Esparreguera, juliol 2012
Imatge de portada i contraportada de Santa
Eulàliad'Esparreguera Mònica Grau sota
licència

TAULA

“Em bull la sang”	3
El gran canvi.....	4
Fites històriques	4
Naixement de les parròquies rurals. El paper del bisbe	6
En els <i>vici</i> i en els <i>castra</i> es van construir les primeres parròquies rurals.....	7
Relació dels <i>tituli</i> (o esglésies urbanes) i les esglésies rurals	7
La terra com a fonament de noves institucions eclesiàstiques.....	8
Els delmes i la sagrera	8
Les visites pastorals de Ponç de Gualba i el costumari d'Esparreguera	12
Què es feia en una visita pastoral?	13
Les visites pastorals d'Esparreguera.....	14
Els clergues.....	16
El celibat.....	18
Bon pastor i administrador	19
La moralitat en els laics.....	22
Conjurs, sortilegis i curanderes	24
El matrimoni	25
Altres detalls de les visites pastorals del bisbe Ponç de Gualba	27
L'itinerari de les visites pastorals.....	30
La peculiar institució parroquial	30

PEDRES VIVES D'ESPARREGUERA (segles XIV-XV)

“Em bull la sang”

Li deia (a dos quarts de vuit del 13 de juliol de 2012) al bon amic Gabriel Pérez Puig –director de Radio Esparreguera- que quan passo pel congost de Martorell i arribo a Esparreguera la meva sang bull, ja que per aquestes contrades actuava el meu parent –oncle besavi– el “xic de les Barraquetes” Joan Martí. Eren, amb el seu germà Vicenç Martí (el noi de la Barraqueta) els promotors de la famosa república federal presidida per Pi Maragall. Malgrat que en no assolir les utòpiques pretensions, el meu parent s'inclina pràcticament als límits de l'exageració¹. Dins les meves venes encara hi corre sang revolucionaria malgrat que opto per un pacifisme clerical tot i que el meu avi (Antoni Martí de Martorell) quan jo era petit em deia que no entrés a l'església doncs estava esquerdada. Ell era un bon i just home, però anticlerical perquè deia que anant a classe quan era petit, el mestre que era un mossèn, li va donar un fort “cusco” que ell reaccionà fent-li una forta ferida a la mà doncs li havia clavat una queixalada. El van expulsar del col·legi i per això atribuïa que ell sabia molt poc de llegir i escriure. El meu pare, però em deia que en això no en fes cas a l'avi doncs era curt de vista i veia el que no era i assegurava que l'església era ben segura, sense cap esquerda.

Jo li tinc una addicció a passar per Esparreguera doncs recordo molts bons moments de la meva infantessa i evoco les contundents actuacions dels meus avantpassats pels voltants de Montserrat.

Esparreguera és molt maca. Hi ha en el bell mig seu una església que bé pot fer enveja a algunes catedrals. Jo diria que caldria anomenar-la la catedral del Llobregat. Recordo un bon rector de Sant Pere de Terrassa Mn. Jaume Crespi que em deia que Esparreguera tenia una catedral però que ell al final de la guerra del 1936-39, en recuperar l'església la trobava massa grossa i creia que era suficient l'espai que es troba sota el cor amb tres altars. S'equivocava, l'exposició que avui he vist patrocinada pel col·lectiu **Esparreguís de Recerques**, en un venerable edifici del carrer dels Arbres, demostra tot el contrari: Esparreguera es mereix tota una catedral. I la té. !Que mai més els de fora la destrueixin;. !Que els de dintre la conservin i que l'estimin; Precisament

---

¹ Vicenç Martí i Torres, dit “el noi de la Barraqueta (finca de Castellbisbal) (1830-1866) fou el líder revolucionari -germà de Joan Martí (1834- 1909 dit el xic de la Barraqueta) diputat de la república federal- nasqué prop de Martorell. Amb només setze anys Vicenç ja va participar en la guerra dels Matiners amb les tropes dels republicans contra les polítiques d'Isabel II. El juliol del 1856 la fi de l'anomenat Bienni Progressista a Espanya va provocar nombroses revoltes arreu l'estat. Es celebra la venjança del seu germà Joan que portà a terme a Sarrià contra el sergent Pozo per haver aquest participat en l'assassinat del seu germà, li tallà l'orella i la passejà per tot Martorell. Efectivament aquest morí assassinat per un escamot de mossos d'esquadra i de la guàrdia civil.

aquests dies es celebra els 400 anys de la consagració de l'esmentada església. Jo podia parlar d'aquesta efemèrides, però ja queda suficientment palesa en la magnífica exposició de fotografies (del Sr. Josep Puig i Jorba) i documents del meu Arxiu Diocesà de Barcelona. Vull parlar de les pedres vives o records vius de molts dels avantpassats.

El gran canvi

Vull presentar-vos com era Esparreguera abans del segle XV i especialment gràcies els testimonis contemporanis del gran bisbe Ponç de Gualba (principis del XIV) en les seves visites pastorals a Esparreguera.

A Ponç de Gualba se li deu que el nucli de l'actual Esparreguera fos considerada quasi parròquia annexa a l'antiga Santa Maria del Puig. No volia pas dir que fins el segle XIV l'actual Esparreguera no fos poblada. Es ben cert que en passar per ella una via romana admetia possibles annexes. Per això hi ha indicis de població romana amb elements arqueològics i possiblement una molt antiga església. Posteriorment es van edificant successivament diverses esglésies sota l'advocació de Santa Eulàlia.

Fites històriques

Seguint el llibre recentment publicat anomenat *Speculum Novum*, i que poden trobar en la Web de l'Arxiu Diocesà de Barcelona, podem presentar la següent síntesis:

1. La primitiva església parroquial d'Esparreguera (XI – XII) era dedicada a Sta. Maria del Puig.

2. Ja en el 970 un tal Abila (Vives), Esperandeu i Blanca marmessors d'Olibam donen a la catedral de Barcelona l'olivar amb les oliveres que Abila tenia a Esparreguera.

3. Any 1041, setembre 26 (10 d'Enric rei)

Els cònjuges Bernat anomenat Guillem i Ilía vengueren a Mir anomenat Cupelano propietats situades a Voltrera en el Comtat de Barcelona, confrontant amb Ulastrell, riu Masurgus, riu Llobregat terme d'Esparreguera i terme de Olesa.

Arxiu Corona d'Aragó . Escript. 44 de Ramon Berenguer I

4. 1092, juliol 25

Arxiu Catedral de Barcelona, pergami 1-1-1806

Testament de Berenguer Domnuç (fet perquè vol anar a Hispània a conquerir Tortosa) en el qual fa deixes a la seva esposa i fills, a Sant Pere de les Puel·les, la Canònica, així com a altres persones i a diversos

monestirs. Els lloguers béns mobles i immobles que posseeix a Palou, Martorelles, Vallcàrquera, Horta, etc. “Concedo Domino Deo et Sancta Maria Puio (del Puig Esparreguera).

5. Any 1316

Per raó d'ésser distant l'església de Sta. Maria del Puig es feu una capella a honor de Sta. Eulàlia, verge i màrtir, en el terren que concedí Pere Costa senyor del Castell de Esparreguera mediant permís del Sr. Bisbe de Barcelona Ponç de Gualba en 1316.

6. Any 1368, juny 2

Lletres del Bisbe Guillem als fidels de la diòcesis per a que subvinguin a l'Hospital de Sta. Eulàlia fundat en la parròquia de Sta. Maria de Esparreguera quan passi a fer-ne la col·lecta Nicolau Safont, sagristà.

7. Rectorolegi:

1226 Arnau, prevere; 1308 Ramon de Olivero; 1310 Guillem Romeu; 1310 - 1348 Guillem Soler; 1348 - 1350 Jaume Curso; 1350 – 1353 Bernat Domenge; 1353 - 1378 Bernat de Sant Just; 1378 – 1393 Guillem de Clapers; 1393 - 1394 Antoni Bellvert; 1394 Pere Salomó; 1401 Miquel de Morelló; 1401 - 1402 Guillem Solà; 1402 – 1404 Anton Bages; 1404 - 1410 Miquel Carbonell; 1410 - 1425 Pere Carreres; 1425 – 1426 Rafael Verdager; 1426 - 1428 Tomàs Bertran; 1428 – 1437 Pere Casadevall; 1437 – 1440 Antoni Sauleda; 1440 – 1444 Gabriel Vacarises; 1444 – 1447 Guillem Alemany; 1447 – 1457 Ramon de la Torre; 1457 - 1460 Francesc Oller; 1460 - 1502 Pere Joan Oller; 1503 - 1527 Pere Joan Costa; 1527 - 1537 Antoni Vidal; 1537 – 1542 Antoni Vilar; 1542 - 1543 Llauger Bosch; 1543 – 1588 Arcàngel Vilar; 1588 - 1608 Bartomeu Comelles; 1608 Gaspar Comelles; 1657 Pere Grau; 1656 - 1666 Pere Martí; 1666 – 1667 Pere Joan Noguera; 1667 – 1676 Francesc Sala; 1676 – 1697 Josep Garriga; 1697 – 1711 Jacint Roure; 1711 - 1744 Pere Ignasi Mas; 1744 – 1778 Josep Quinquer; 1778 – 1786 Josep Viñals; 1786 – 1801 Josep Guasch; 1801 – 1805 Esteve Carcasona; 1805 - 1818 Pau Camps; 1818 – 1824 Josep Fàbregas; 1824 - 1835 Miquel Ràfols; 1835 – 1849 Pere Tenas; 1849 – 1877 Antoni Roig; 1877 - ? Salvador Giralt.

8. El feu del castell d'Esparreguera passà al Monestir de Montserrat durant l'any 1351.

Per tant les fites primeres històriques eren les següents:

- 970: Primer esment d'un tal Abila de Santa Maria del Puig.
- 1041: Esment del terme d'Esparreguera-
- 1092: Testament de Damnuç.

- 1310: 1315 Visites pastorals durant el pontificat de Ponç de Gualba.
- 1316: Ponç de Gualba estableix l'església de Santa Eulàlia.
- 1351: El feu del castell: terme d'Esparreguera passa a Montserrat.
- 1368: Es constitueix l'Hospital d'Esparreguera.
- 1587: Es comença a construir l'actual temple.
- 1612: Es beneeix l'actual temple.

Les dues fites últimes es poden comprovar gràcies als documents exposats i a la següent làpida que diu: «A 13 de desembre de l'any 1587 fou començada la present església i el 27 de maig de 1612 fou beneïda per lo molt reverend pare Fra Antoni Jutge Abat de nostre senyora de Montserrat amb llicència expressa del illustríssim i reverendíssim senyor Don Joan de Moncada bisbe de Barcelona i electe Arquebisbe de Tarragona concedida a 22 de dit mes i any. Alabat sigui Deu».

Tanmateix la nostra història no comença ni fa 400 anys ni mil ja que esglésies rurals ja existien després del segle V. Presentem un estudi de les parròquies des del seu origen, per entendre l'origen de la nostra parròquia.

Naixement de les parròquies rurals. El paper del bisbe

En el segle V en el dret eclesiàstic occidental el terme parròquia va ser usat per indicar el territori governat per un bisbe. El canvi de concepte, no pas de paraula, prové de la necessitat -a les acaballes del segle V- de gestionar la *cura animarum* davant una societat cada cop més dispersa fonamentalment a causa de les invasions bàrbares. Les parròquies van néixer quan el bisbe no va poder atendre, adequadament les comunitats de cristians, en sortir aquestes de les ciutats i establir-se en zones rurals més segures després de tantes i tan cruels invasions. L'evolució, doncs, de les parròquies, tal com avui les entenem, es diferent de la que es va donar en el cas de les diòcesis. Aquestes últimes en els seus orígens tenen un nucli motor: el bisbe, el seu organitzador, que no es mou però del centre urbà. És evident que en les regions on les ciutats són molt properes entre elles no es formen pròpiament veritables centres rurals. Es dóna, de vegades, una palesa precaució o prevenció a l'hora de crear-se esglésies rurals, com també s'observa a l'Orient, on molts bisbes es van oposar a la creació de centres rurals (que després es dirien parròquies). El recel dels bisbes per conservar l'entitat i la força de la diòcesi es va manifestar també en l'escàs èxit que van tenir les diòcesis rurals erigides per una enigmàtica figura jurídica denominada *chorepiscopos*. Tot això explica que l'Orient, en comptes de crear tantes parròquies, es decantes per múltiples diòcesis amb circumscripcions reduïdes i poblacions limitades, com a l'Àsia Menor i particularment a l'Àfrica proconsular i Numídia, així com en algunes regions de la Itàlia central i meridional, on, amb la desaparició de moltes ciutats, a causa

de l'onada bàrbara, després es van formar bisbats amb circumscripcions de tipus parroquials.

En els *vici* i en els *castra* es van construir les primeres parròquies rurals

En canvi, en els països on les ciutats eren ja molt escasses i rares, o en les quals van aconseguir mantenir-se però molt disminuïdes, van sorgir nombrosos *vici* (localitats), petits centres agrícoles, antigues vil·les romanes o factories de grans propietaris, com a la Gàl·lia central i meridional, i fins i tot a Hispania. També el senyor del castell va voler que a l'interior dels seus recintes fortificats s'edifiquessin esglésies.

Amb aquest nou panorama de nuclis rurals, l'Església va contribuir a realitzar una obra de gran importància social, a saber, a estructurar aquells nuclis informes en unes poblacions més compactes: primer a través de la conversió al cristianisme d'aquelles poblacions agrícoles, i després amb la seva repoblació. Recordem que els habitants, colons o rurals que van viure l'època del Baix Imperi romà en els seus respectius *pagi* eren denominats *pagani*, i *pagà* era sinònim de persona encara no convertida al cristianisme. Després va caldre establir unes normes de repoblació i de vinculació amb les autoritats fàctiques del territori, o sigui amb les eclesiàstiques, especialment i en concret amb el qui presidia la diòcesi. Entre aquestes normes d'estructuració de nuclis rurals no faltaven normes que afectaven el comportament de bons cristians, amb la invitació o obligació de rebre els sagraments i emmotllar-se a uns costums concrets més adequats al cristianisme, sense oblidar les pautes de convivència, així com les normes mínimes, però suficients, per a la gestió agrícola. Aquests nuclis rurals van ser de gran importància, i el factor aglutinant d'ells va ser l'Església, i d'aquí van néixer també les esglésies rurals, sota la vigilància del bisbe, procurant no desmembrar la diòcesi en crear petites comunitats independents. Per això els bisbes no van deixar de controlar directament tant l'origen com la posterior evolució d'aquestes esglésies rurals o "paganes" (del *pagus*).

Relació dels *tituli* (o esglésies urbanes) i les esglésies rurals

Es ben cert que ja en els primers segles de cristianisme, en l'Església, per exemple en la de Roma, es donaven algunes esglésies o recintes -que no eren catedrals- on se celebrava l'eucaristia o es commemorava el martiri d'algun sant màrtir, o simplement s'administrava la beneficència. Aquestes esglésies o centres eclesiàstics eren coneguts o amb el nom de *tituli* o amb el de diaconia. En tots aquests casos, tanmateix, l'últim responsable- l'autoritat fàctica segons les seves peculiars funcions- era el bisbe més proper. Malgrat això, hem de dir

que les esglésies que entenem per parròquies cal tenir molt present que a més, no ha de buscar-se un fet històric que expliqui l'origen del concepte (de la parròquia eclesiàstica), simplement és una institució que va néixer de l'evolució geogràfica i històrica de l'Església vinculada als grans canvis geogràfics i històrics produïts en els segles IV -VI i motivats per múltiples causes especialment les invasions dels "bàrbars".

La terra com a fonament de noves institucions eclesiàstiques

Entre les principals causes que van motivar canvis tan importants en els segles V i VI, cal assenyalar la mateixa irrupció de pobles nous (els bàrbars) i el desig manifestat pels mateixos pobles invasors d'adaptar-se a la geografia humana del decadent Imperi Romà, però sense renunciar al concepte jurídic de propietat radicat en la terra, tan típic dels pobles gots. Això explica per què van créixer tan espectacularment els centres rurals i que van disminuir els nuclis urbans. Roma va passar de tenir uns dos milions de ciutadans a uns setanta mil. El mateix podríem dir, encara que a un nivell molt inferior, de Tarraco o Barcino.

Insistim a afirmar que la "terra"(territori geogràfic) és un dels elements més essencials dels nous pobles germànics, gràcies al qual es pot entendre la creació i posterior evolució dels centres rurals en que s'instal·len les esglésies rurals. Aquest concepte de "terra" o territori assoleix més importància que altres conceptes de l'ordenament jurídic romà com són el de llei o el mateix concepte de document jurídic pel qual, en el temps dels romans, es feien transaccions econòmiques. Ara, a partir del concepte de terra, territori i geografia, s'estableixen les esglésies rurals en les quals es basa un ordre jurídic, en part nou, gràcies a la legislació o costums dels gots, germànics, merovingis... Així en la recaptació i distribució de les aportacions econòmiques dels fidels a l'Església (per exemple, la gestió: dels delmes i primícies) no es mira tant la donació exigida sinó la seva vinculació amb la terra. També el territori de la sagrera va servir en la concreció de la geografia o demarcació parroquial, determinant cautelosament els límits d'aquesta peculiar institució que es la nova parròquia: Finalment, aquesta evolució assoleix el seu màxim apogeu per la multiplicació d'esglésies rurals durant els segles X, XI, i XII segons es dedueix d'una sèrie que es comuna en els arxius eclesiàstics catalans denominada «consagració i benedicció de les esglésies o dotalies».

Els delmes i la sagrera

Per què es necessitaven ingressos econòmics?

En els anteriors documents, suara comentats, apareixen freqüentment els delmes com a font d'ingressos que s'havien de lliurar, i per exemple a la

parròquia d'Esparreguera i a la canònica de Barcelona. Una altra font d'ingressos era la sagrera, que almenys servia per custodiar el producte dels ingressos; productes que eren el blat o gra, car molt rarament es donaven diners en efectiu. En un principi aquests ingressos, així com els denominats 'dret d'estola', anaven destinats al manteniment de la fàbrica (o sigui la conservació del temple), del culte i per la beneficència. També hi havia una part destinada als pobres pelegrins i itinerants tan freqüents en aquells environs que anaven o venien de Barcelona. D'aquí que s'arribà a construir un hospital a Esparreguera pels que anaven o venien de Montserrat o transitaven per la via romana. Tanmateix els documents sempre ens parlen de migradesa, car un cop pagat al bisbe i a la canònica, i el senyor feudal Sa Costa, ben poca cosa quedava per a la parròquia i els seus pobres. El moviment econòmic caldria veure'l en alguns diners que de ben segur circulaven. Les esglésies grans com la catedral, Santa Maria del Mar, Nostra Senyora del Pi... tenien les pellofes o ploms, que eren canviats per diners oficials. Tanmateix no ens consta que ni Santa Maria del Puig ni la mateixa Esparreguera tingués pellofes.

Inicis dels delmes. El perquè d'ells

Delme, com el seu nom indica, és la dècima part de la producció agrícola que es lliurava a l'església. No són diners, normalment es concreta en grans, que un cop recollits eren custodiats dins la sagrera, en els graners o sitges de les parròquies. Tot i que a vegades els delmes s'estenen a la ramaderia i es diuen delmes *mixtes* mentre que els delmes de grans es diuen *predials*.

La introducció general dels delmes fou de gran importància per a l'organització eclesiàstica parroquial en determinar els límits territorials dels mateixos delmes, tenint molt present, a la vegada, les demarcacions de les parròquies. A través de Catalunya el costum de tributar delmes es va imposant per tota Hispània. Així es va iniciar la complicada administració d'aquest singular tribut. Anualment es determinava un percentatge concretat del total de la collita, sense, però, tenir present les inversions prèvies a la collita i les despeses necessàries (llavors, eines, animals del camp...) per a fer produir la terra.² Això feu que el tribut dels delmes fos malvist pels camperols i fou causa de

---

² La història del delme és molt àmplia, arribant fins i tot a disposicions de l'Antic Testament (Deuteronomi). El delme es pot definir com l'impost del deu per cent sobre els productes de la terra destinats a assegurar el manteniment dels clergues i dels edificis religiosos. Els primers cristians no estaven inclinats a exigir-lo, ja que ho consideraven un costum jueu, més aviat demanaven almoines col·lectives per subvenir les necessitats dels pobres i dels clergues que —aquests últims— eren considerats pertanyents a l'estament dels pobres, d'aquí va néixer la «mensa episcopal» i la «capitular» amb la institució de la «Pia Almoina». No obstant això, ja al segle VI en els concilis de Tours i Mâcon es van donar els primers passos per tornar a imposar el delme com tribut eclesiàstic. Però l'impuls definitiu es deu a Pipí el Breu, que ho va imposar i generalitzar amb caràcter obligatori, confirmat després per capitulars de Carlemany (779 i 794). Pipí el Breu (765) volia ajudar al manteniment de les esglésies, per això a l'establir el delme va determinar que aquest deu per cent fos destinat exclusivament a la «cura de les ànimes» (o activitat pastoral de les esglésies).

discussions molts penoses que pertorbaren la pau de les parròquies com també serà mal vist la contribució que es veien obligats a pagar al senyor feudal Sa Costa i després al Monestir de Montserrat ja que aquest rebé la infeudació de la parròquia. Hi havia molts “mals usos” que convertien aquests pobles propers als monestirs en anticlericals. També molts administradors —o els que exigien el pagament del tribut— caigueren en la corrupció.

La secularització dels delmes

Molts delmes, a més, es secularitzaven en passar de mans eclesiàstiques a les dels laics. En el cas d'Esparreguera succeí el revés, tanmateix en tota transacció es feia per la simple compra, o arrendament, o establiment quasi emfitèutic o com a compensació d'un benefici concedit a l'església però sempre hi havia afegitons. Això motivà un progressiu empobriment dels clergues rurals. Els senyors feudals que es feren molt rics en posseir l'administració dels delmes i les parròquies tenien moltes dificultats a l'hora de construir o restaurar els seus temples i edificis. També els pobres foren els grans perjudicats, car en un principi una tercera part del delme anava a favor d'ells, però a la pràctica difícilment arribava a les seves mans. El domini dels senyors feudals sobre parròquies i delmes acabà en la famosa lluita contra les investidures i en concret en el Tractat de Worms (1122) on l'església obtingué la llibertat i en gran part s'independitzà dels senyors feudals laics, però continuarem els tributs que en el nostre cas havien de pagar al senyor del Castell o al monestir de Montserrat.

En l'esmentat tractat de Worms el 1122 es recuperà en part l'administració dels delmes per part de l'església. Així molts dels béns procedents dels delmes es trobaren segurs; més si és té present que sorgia amb gran força una institució que ajudà molt al progrés de les parròquies; ens referim a la “sagrera”.

La sagrera

En els segles XI i XII apareix freqüentment notícies i referències al peculiar territori parroquial denominat la *sagrera* o les “trenta passes”. Òbviament l'església de Santa Maria del Puig i després de Santa Eulàlia d'Esparreguera, com la majoria de les parròquies catalanes, tenia aquesta interessant institució.

La paraula *sagrera* prové del fet que es va establir en llocs (secrets o segrats) d'immunitat eclesiàstica, tant de persones que s'acollien en ells com d'objectes (collites, per exemple) que es guardaven en graners, denominats també *sagrers*, o sigui el que es refereix als *secrets* o de *sagre*. Aquests llocs protegits per l'església i que gaudien d'immunitat eren més segurs: en ells no hi podien entrar el braç secular ni els mateixos lladres. Aquests temien caure en l'anatema de l'església si posaven mà en les persones i objectes protegits o sacres en els territoris de les sagreres. Aquest territori tenia almenys trenta

passos al voltant de l'edifici de l'església. L'edifici o temple, cementiris, rectories eren considerades també "sagrera" o sigui lloc d'immunitat i per tant lliures del domini civil.

S'ha dit que la sagrera és una institució típicament catalana que procedia ja de la immunitat que tenien els temples romans en l'època de l'imperi. Podríem definir-la, doncs, com un terreny sagrat, construït sota la protecció i immunitat eclesiàstiques que envoltava les esglésies consagrades. Probablement el temple o església de Santa Maria del Puig i després la de Santa Eulàlia d'Esparreguera deurien ser consagrades almenys la primera el segle XII i la segona el XVI malgrat que de la primera no s'ha trobat el document.

Buscant, doncs, la seguretat i la immunitat que la sagrera oferia, es van establir molts petits graners que estaven segurs de la cobdícia dels impostos civils. Era una manera d'assegurar per moltes famílies de feligresos que poguessin almenys menjar durant tots els dies de l'any. No era, doncs, una especulació sinó una necessitat o una exigència de supervivència de tants i tants camperols que confiaven en l'Església.

La sagrera també es va convertir en lloc d'immunitat que suposava la llibertat pels qui allí residien, per això lliurement podien exercir petits oficis d'artesans, en una paraula, ésser un xic més lliures dins la sagrera. En aquests llocs es podia actuar amb plena llibertat. I també les sagrares van ser posades sota la «Pau i Treva de Déu», és a dir dins d'aquests territoris no es podia fer la guerra. Un bon invent que era en l'edat medieval respectat per tothom des del temps del gran abat i bisbe Oliba.

Importància de les sagrares

Com hem dit, immunitat significava protecció de l'Església sobre aquests terrenys. En les sagrares l'autoritat civil no hi podia entrar: qui es protegia especialment a l'interior del temple consagrat, apel·lava al judici de Déu i de l'Església. Immunitat que serà acceptada durant molts segles per l'autoritat secular. Qui gosava transgredir l'esmentada immunitat era excomunicat per l'Església, considerat aliè de la comunitat cristiana que coincidia quasi totalment amb la civil.

Sorprèn gratament observar la importància que es dona, per exemple, a la sagrera després de les normes dictades pel gran bisbe de Barcelona sant Oleguer (segle XII). Així es diu en un decret seu: «Es constitueix pels bisbes i magnats que des d'aquest dia i per sempre qualsevol home dels dos sexes no podrà envair ni infringir (danys) a les esglésies ni cementiris, ni cases, ni terrenys que es trobin a trenta passos (de l'església) a excepció de l'autoritat

del bisbe i de la canònica si té censos en elles. Qui no compleixi això serà excomunicat».³

En el nostre estudi sobre la història del bisbat de Barcelona concloem el capítol dedicat a la sagrera afirmant: «amb aquest suport, o sigui amb, la institució de la sagrera es va donar un pas decisiu en una característica peculiar de les nostres parròquies en l'època medieval: aquestes es convertiran en llocs segurs de justícia, de convivència i d'impuls a no pocs artesans»⁴. Per trobar indicis concrets de la sagrera d'Esparreguera caldria fer unes bones excavacions i trobaríem possiblement, les famoses sitges en les quals es guardava el gra. Ens referim al voltant de les dues esglésies d'Esparreguera.

Les visites pastorals de Ponç de Gualba i el costumari d'Esparreguera

Quatre son les visites del Pontificat de Ponç de Gualba a Esparreguera, siguin fetes per ell mateix o pel seu vicari general Hug de Cardona, que actuava com a bisbe durant les llargues absències del bisbe a Mallorca. Són les dels anys 1310, 1313, 1314 i 1315. Aquesta última la mes llarga en el text conservat.

Qui era Ponç de Gualba?

Era nebot del que també fou bisbe de Barcelona Guerau de Gualba (1284-1285). Primer fou canonge -sagristà de la seu de Mallorca abans del 1299 i canonge també de Barcelona. Posteriorment fou administrador de la seu vacant d'aquesta última ciutat el 1301, fins que fou elegit bisbe i consagrat el 1303. Ponç de Gualba feu prevaldre la seva autoritat en molts conflictes en els monestirs diocesans i començà la sèrie de registres "comuns", "gràcies" i "visites pastorals" custodiats a l'Arxiu Diocesà de Barcelona. Durant el seu pontificat es produïren greus incidents entre els deutors laics i el clergat pel cobrament de *leudes* (o *laudemis*) que eren uns tributs (del cens). El bisbe fins i tot excomunicà a alguns ciutadans àdhuc alguns que eren consellers de Barcelona. Finalment i a causa de les amenaces, hagué de refugiar-se durant llargues temporades a Mallorca car allà era **senyor feudal**, especialment a **Andraitx** i a **Santa Ponça** que eren territoris que el rei Jaume I concedí al bisbe de Barcelona degut al gran ajut en la campanya per la conquesta de Mallorca. Formaven la baronia episcopal d'Andraitx. Ponç de Gualba arribà a castigar la feligresia de Barcelona amb la pena d'interdicte o sigui que es prohibia que se celebrés la missa públicament. El motiu no era altre que l'esmenta't pagament de "laudemis". La polèmica s'acabà gràcies a una

---

³ MARTÍ BONET, J. M., *Oleguer, servent de les esglésies de Barcelona i Tarragona* (Barcelona, 2003), pàg. 171.

⁴ MARTÍ BONET, J. M., *Barcelona, Terrassa, Sant Feliu de Llobregat i Girona*, (Madrid 2006), pàg. 106.

sentència arbitral del rei Jaume II i el bisbe de València. En la vida de Ponç de Gualba, hi hagué, però també moments de gran glòria. Per exemple, fou nomenat ambaixador del rei català (Jaume II) a Avinyó el 1316 amb motiu de la coronació del papa Joan XXII, que residí no a Roma sinó en aquella ciutat del Roine.

Ponç de Gualba fou el gran impulsor de les obres de la catedral gòtica: almenys dels dos trams primers, absis, capelles de la girola, i cripta de santa Eulàlia. Cridà el mestre arquitecte Jaume Fabre que construïa també la catedral de Mallorca. Un altre personatge intervingué en les escultures de la cripta de santa Eulàlia, era el pisà Lupo di Francesco, que el nostre Ponç de Gualba va protegir.

Hi ha constància escrita en el seu pontificat de 862 visites pastorals. Entre aquestes cal fer especial esment les esmentades de Santa Eulàlia del Puig. És així com la diòcesi de Barcelona pot presentar davant tota Europa una sèrie documental de la màxima importància. Ens referim als volums de visites pastorals que s'inicien l'any 1303 i que amb molt poques llacunes perdurà fins el 2012. No hi ha cap bisbat que posseeixi una sèrie arxivística que comenci l'any 1303, com és la sèrie "visites pastorals" del nostre Arxiu de Barcelona.

Les visites pastorals ens donen informacions tant importants que per la seva continuïtat poden perfilar molts aspectes de les característiques de cada poble o parròquia visitada com és el cas de la parròquia d'Esparreguera.

Què es feia en una visita pastoral?

El formulari que segueix una visita pastoral coincideix en la majoria de casos amb aquesta estructura: dia dins la setmana, mes i any en que es realitza la visita. Benedicció del cementiri i pregària de responsos pels difunts més recents. Administració de la confirmació. Tonsura clerical. Ordes menors. Es crida a un petit grup de feligresos: un cinc o sis a qui se'ls obliga a dir la veritat sota jurament. A aquests se'ls denomina "*testes*" (testimonis sinodals, segons manaven els sínodes). Se'ls pregunta sobre el culte de l'església, servei de la mateixa, beneficis instal·lats en ella, llegats testamentaris, servei dels altars, cementiri... Immediatament es procedeix a les acusacions referents a clergues. Es comença amb els rectors i altres sacerdots, acabant amb els simples clergues. Les acusacions versen sobre la residència, el servei de les esglésies, altars i beneficis, celibat, administració dels béns de l'església (rendes, llegats, campanes, làmpades, llibres, pila baptismal, sagrari...). Cada església té un número determinat de clergues. Entre aquests es troben els diaques, sotsdiaques, hebdomadàries (majors i menors), escolars, monges o sagristans, beguines, monjos i beates... També es pregunta sobre la notaria parroquial i

sobre l'escola per la formació dels clergues. Moltes vegades es pregunta qui té la *cura animarum* concedida pel bisbe per regir espiritualment els feligresos.

En l'apartat de les acusacions als clergues, es pregunta si aquests, ultra a complir amb la llei del celibat es comporten correctament en el referent els jocs, la beguda, préstec de diners (no usura), si els clergues són pacífics i si no porten armes, si compleixen en la pregària oficial de les hores canòniques en el temps i en el lloc adequat —és a dir dins l'església— i no en la rectoria al costat del foc de casa.

A les acusacions contra les clergues, aquests es defensaven. Algunes vegades aquests presentaven les *litterae absolutionis* del bisbe anterior o del mateix papa de Roma o Avinyó, Segons els sínodes diocesans les penes d'excomunió o suspensió de l'exercici sacerdotal podien commutar-se amb penes pecuniàries.

Referent als laics, en la visita pastoral es preguntava si hi havia adúlter, concubinaris, fornicaris, usurers, si jugaven a jocs il·lícits, si blasfemaven i si hi havia parelles que no havien celebrat el matrimoni solemne *in facie ecclesiae*.

Hom observa que la *inquisitio* o interrogatori forma part fonamental de la visita pastoral. Hi ha poques preguntes sobre els béns de l'església visitada. S'observa, però, que hi ha un fort canvi en l'esquema de la *inquisitio* en les visites del segle XV, quan s'intentaren inventariar tots els béns mobles (retauls, altars, biblioteques, arxius, piles baptismals...) de l'església. En canvi en les visites del bisbe Ponç de Gualba es pregunta als testimonis *synodales* (escollits entre el públic assistent en la visita) "sobre tots els feligresos en general i en concret, sobre la vida del rector i dels parroquians; sobre la honesta conversació i el servei de l'església, sobre l'estat de la mateixa església i de la parròquia, de l'estat de l'església i dels parroquians...". Així consta en les visites d'Esparreguera.

Les visites pastorals d'Esparreguera

Heus aquí el resum de les visites pastorals del pontificat Hug de Gualba a l'església d'Esparreguera:

1. Dia 12 (dimecres) d'agost de 1310. El bisbe Ponç de Gualba anomena des de Sant Celoni a Mn. Guillem Soler rector de l'església d'Esparreguera.
2. Dia 13 (dimecres) de juny del 1313. En nom i delegació del bisbe Ponç de Gualba, l'ardiaca Hug de Cardona visita Santa Maria d'Esparreguera. Foren escollits y firmaren dir la veritat els següents testimonis: Pere Braimond, el seu cosí que es deia també Pere Braimond, Romeu de Pruner i Guillem Reixac. El sacerdot Mn. Pere de Font amb els anteriors

testimonis afirmaren que tot anava bé a la parròquia, cosa que no devia ser del tot certa segons deduïm de les altres visites pastorals. Textualment es diu “Omnia fore in bono statu”.

3. Dia 24 (dimarts) de setembre del 1314: Hug de Cardona visita Esparreguera. Els testimoni són els dos Peres Braimond i Guillem de Reixac. El rector Bartomeu de Sallehi amb els anteriors testimonis afirmen que tot va bé: “Omnia fore bone”. El rector es queixa que no té un santoral (o un llibre de les biografies dels sants).
4. Dia 29 (dimarts) de Juliol del 1315. El bisbe Ponç de Gualba visita Esparreguera, Després d’anar el cementiri, ordenà de tonsurar a tres escolars: Bernat de Reixac d’Esparreguera, Bernat de Selva d’Olesa i Gerau d’Horts. Els testimonis són els següents: Guillem de Becher, Raimon Beson, Arnau Vell, Pere de Remoli i Guillem Planta. Els feligresos es queixen de que els hi pertocava dos sacerdots (rectors) i de moment només en tenen un. Hi ha una acusació contra el rector Pere Roig que té una majordoma que la consideren concubina i és molt jove i que el rector la porta de Barcelona. El mateix ho diu un sacerdot present anomenat Galceran Arnau. L’esmentat rector Mn. Roig afirma que mai ha pecat amb l’esmentada majordoma anomenada Romina. Es fa el procés normal (que exposaren després). També és acusat un altre sacerdot anomenat Pere Bonhome. L’elenc dels concubinaris dels que forniquen es prou llarg: Berenguer de Paloma comet incest amb Maria de Fons Alba, cosina amb ell de tercer grau; Berenguer za Tora fornica amb Romina Roca; Arnau Vell amb Maria; Romeu des Far amb Guillemona Venrrela; Pere del Pla amb Berenguèria; el fill del Llaurador amb la filla de Roselló; Berenguèria i Juliana són acusats de no anar a missa. Segueixen tot un reguitzell d’acusacions, costums, mesures, mals costums que tot seguit exposarem sense entrar amb masses detalls i algunes vegades emprant casos paral·lels de persones de la contrada. Bo serà que fem una petita estadística dels noms que sols en les anteriors visites surten. Són sis preveres i quatre clergues: Mn. Pere Bonhome, Mn. Pere de Font, Mn. Ramón Olivero, Mn. Pere Roig, Mn. Bartomeu Sallehí, Mn. Guillem Soler, Mn. Arnau Galcerán, Mn. Bernat de Reixac, Mn. Bernat de Selva, Mn. Gerau d’Horts. Els feligresos acusats són: Guillem Becher, Raimond Beson, Jaume Curso, Llobet Falchs, Romeu des Far, Maria Fonsalva, Bernat Formós, Ferrer Granell, Juliana, Berenguèria, el fill del Llaurador, Maria d’Esparreguera, Berenguer Paloma, Romina del Pi, Pere del Pla, Guillema Planta, Romina Roca, Gerald Rosselló, Berenguer za Torra, Arnau Vell, Guillemona Venrrela... Són 38 noms, que és una bona aportació; noms de moltes masies i particulars de la parròquia d’Esparreguera durant l’inici del segle XIV.

Els clergues

A Esparreguera en el segle XIV hi havia una mitja dotzena de clergues. Tenint present les visites pastorals cal fer un repàs de com vivien els clergues i els laics de la nostra diòcesi de Barcelona incluint els d'Esparreguera.

En aquest bisbat en el segle XIV hi havia uns deu mil clergues.

De l'estudi de les visites pastorals podem deduir que sols el bisbe Ponç de Gualba tonsurà per tota la diòcesi a més de dos mil "escolars". Cal assenyalar, però, que dins els deu mil clergues hi havia els *clerici uxorati* o sigui casats. Eren aquells que a uns divuit anys es casaven sense deixar però els privilegis que els clergues tenien referents, especialment, a la immunitat o exempció dels tribunals civils. En les visites consta que hi ha llistes de clergues casats, car el visitador exigia que en ser tan nombrós els clergues en les parròquies, es presentessin tots abans de la visita i es confeccionessin tres llistats: els que s'havien de tonsurar durant la mateixa visita, els que eren clergues abans de la visita i els que havien deixat les obligacions —especialment el celibat— però que encara a efectes judicials es podien considerar clergues o tonsurats.

Segons l'arxiver Campillo del segle XVIII, (*Speculum Novum Ecclesiae Barchinonensis* III) hi havia en l'esmentada parròquia d'Esparreguera els següents beneficis que eren servits per sacerdots o clergues, alguns nadius d'Esparreguera.

1. Benefici de Santa Eulàlia, fundat per Antònia, filla de Berenguer de Sant Just, muller de Llorenç de Ciutadella i per Guillem Marqués (d'Esparreguera), l'any 1411. (ADB Sp. IV, 720) (Vegis que l'abreviatura "Sp" es refereix a l'*Speculum* del Dr. Campillo)
2. Benefici del Roser, fundat per Maties Joan, *panatorem pannorum*, l'any 1611. (ADB Sp. Arxiu Diocesà de Barcelona, *Speculum* IV, 722)
3. Benefici de Sant Pau, fundat en el testament de Paulus Comellas, prevere, l'any 1642. (ADB Sp. IV, 724)
4. Benefici de Sant Bernat, fundat per Bernat Montoriol, l'any 1690. (ADB Sp. IV, 726)
5. Benefici de la Mare de Déu del Puig, fundat per Salvador Broquetas, prevere, l'any 1685. (ADB Sp. IV, 728)
6. Benefici rural de Sant Joan Baptista i Sant Francesc, fundat pels preveres Joan Clanxet i Francesc Traginer, l'any 1580. (ADB Sp. IV, 731)
7. Benefici rural del Roser i Sant Antoni, fundat en el testament d'Antoni Boter, prevere, l'any 1590. (ADB Sp. IV, 732)

8. Benefici rural de Sant Guerau, fundat per Francesc Grau, citat l'any 1662. (ADB Sp. IV, 733)

Si unirem les altres visites en les que són tonsurats varies desenes d'escolars, és evident que la gran majoria dels tonsurats tenien una concreta missió eclesial i a més d'assistir a les classes. Aquella missió es concretava especialment en atendre les obligacions (pregàries) d'alguns beneficis en un altar concret (a Esparreguera n'hi havia vuit altars) així com assistir i contestar el diàleg litúrgic de la missa i pregar els salms de l'ofici de les hores (o sigui el breviari) que es resava en l'interior de l'església a hores concretes com *maitines* (a les sis del matí), laudes (abans de la missa), hores menors (*prima, sexta, tertia* i *nona*) després de la missa, al migdia i després de dinar. Per últim es reserven les vespres i les completes pel final del dia, abans de sopar, quan en el camp ja no s'hi treballa. Totes aquestes pregàries s'anunciaven amb tocs de campanes que també servien per dictar el ritme de la vida d'aquells camperols.

Alguns dels tonsurats eren molt joves. Així es dóna el cas de nois que en deu anys eren tonsurats i alguns de Granollers tindrien una dotzena d'anys⁵. Els d'Esparreguera tindrien uns dotze anys.

En les visites pastorals les dimensions de la tonsura s'indica amb una circumferència. Tindrà uns centímetre de diàmetre. A vegades el bisbe es queixa que porten els cabells massa llargs.⁶

La llista dels que s'havien de tonsurar, era confeccionada abans de la visita, especialment quan passaven de dotze. Algunes vegades no es presentaven o arribaven tard. En aquests casos eren esborrats o se'ls hi posava "*absens est*".

Els fills naturals i els fills dels preveres no eren acceptats a l'esmentat clericat a no ser que aquest impediment fos perdonat pel bisbe. En aquest cas consta "*N. de soluto et soluta, sed dominus episcopus dispensavit*".

Dins els tonsurats figuren fills de militars, així com fills que els seus pares eren sarraïns.

Com hem dit molts d'aquests clergues no arribaren a ser sacerdots; sols un 12%. Ben cert és que en el Vallès i Maresme hi havia parròquies que posseïen centres seminaris menors en els quals se'ls ensenyava llatí, aritmètica, moral, teologia... i àdhuc agricultura, perquè poguessin ensenyar als camperols les habilitats més "modernes" dels diversos cultius. Aquesta assignatura s'ensenyava en els seminaris fins a finals del segle XIX i se li donava una gran

---

⁵ (Arxiu Diocesà de Barcelona)(Visites Pastorals)

⁶ ADB.(Arxiu Diocesà de Barcelona). V.P. (Visites pastorals) vol. 7v.

importància. En la Biblioteca Pública Episcopal del Seminari de Barcelona es conserven alguns dels manuals d'agricultura.

El celibat

Capítol a part mereix el celibat durant el segle XIV; de les consideracions generals podem deduir el fet oficial de la continència o no continència en el mateix poble d'Esparreguera, practicada —o millor dit, en part, no practicada—.

En els primers estudis que he fet sobre el celibat afirmava que sols el 25 per cent dels sacerdots foren acusats de no ser cèlibes. Malgrat tot, després d'aprofundir més en les estadístiques podem dir que aquell 25 per cent s'ha d'augmentar especialment si també s'inclouen diaques, sotsdiaques i clergues menors. Existien zones com el Montseny, on en el segle XIV la gran majoria de clergues no vivia el celibat, almenys si hem de fer cas als processos i àdhuc les visites pastorals. Precisament les visites pastorals intentaven que els sacerdots i clergues visquessin en celibat; això es veu en moltes expressions del gran bisbe reformador Ponç de Gualba. En totes les amonestacions es deia que devien complir aquesta norma canònica, car el sacerdot havia de ser la viva imatge de Jesucrist, per tant també verge. Però, malgrat que les acusacions eren freqüents, cal assenyalar que d'un nombre ben elevat no es podria provar la seva culpabilitat i possiblement eren simples rumors sense fonament en una societat tan tancada; i altres vegades eren venjances per motius d'enemistats.

El no compliment del celibat era castigat, normalment, amb dures penes pecuniàries (30 o 60 sous per exemple).

Els processos contra els sacerdots no cèlibes es dividien en quatre parts: l'acusació, la resposta o confessió del sacerdot, la sentència i les penes imposades.

En repetides ocasions el sacerdot acusat es defensa afirmant que fou absolt pels anteriors bisbes: Bernat Pelegrí (1288-1300) i Arnau de Gurb (1252-1284). El sacerdot perdonat rebia una carta (*littera absolutiois*) en la que constava que havia estat perdonat. Els sacerdots concubinaris havien d'acomiar immediatament les concubines. Es comprometien també a no reunir-se amb elles en un lloc suspecte. En el cas de ser reincident se li imposaven penes més fortes com pujar descalç a Montserrat i allà resar tot el salteri. Si ni així no en feien cas, els enviaven al papa per a que els perdonés. Hi ha algun cas d'un sacerdot que ha anat a Roma però que en el camí perdé la "*littera absolutiois*" papal.

En el cas que encara se'ls acusés per tercera o quarta vegada se'ls treia el benefici (o sigui no podien subsistir) i també en casos extrems se'ls expulsava

de Catalunya. Hi ha un cas ben curiós que es l'acusació d'un rector (Mn. Fàbrica). Les penes són 11 sous; a més se li va imposar una pena saludable: dos salteris (o sigui resar tots els salms de la Bíblia dues vegades), dejunar tots els divendres durant un any (del divendres de Pasqua fins la festa de sant Miquel) i el cant de tres misses pels difunts de la parròquia. Normalment se'ls imposava una pena de 60 sous que era l'equivalent a la manutenció de tot un any. També es diu que aquests diners s'apliquen per les obres de la catedral de Barcelona.

Bon pastor i administrador

El rector i el clergue beneficiat han de complir —segons es dedueix del text de les visites i de les Constitucions sinodals— amb altres obligacions, a més del celibat. Han de celebrar missa en les hores apropiades, no somnolent, com el sacerdot Pere de la catedral. Han de ser ministres sol·lícits dels sagraments, cuidar el culte, administrar els béns de l'Església i especialment dels pobres, complir amb l'ofici de notari (en la majoria de les parròquies de la diòcesi els capellans-rectors eren notaris), dirigir les escoles parroquials... Els rectors han de ser bons pastors, bondadosos, caritatius, pacificadors... Aquestes virtuts i obligacions es dedueixen de l'esperit que anima la *inquisitio* de la visita pastoral. Òbviament que la parròquia d'Esparreguera tenia escola i notaria.

El servei a la parròquia o al benefici és considerat com una obligació essencial del sacerdot.

Les conseqüències de la **no residència** a la parròquia són òbvies: els feligresos es moren sense confessió i sense testament. També les cases rectorals s'abandonen en el seu estat de conservació. El rector —que té la *cura animarum*— si deu absentar-se durant alguns mesos o anys, haurà de demanar permís per escrit al bisbe. Aquest ho concedeix en alguns casos per motiu de salut o estudis.

De vegades, l'absència de les parròquies procedia del desig d'aconseguir més diners.⁷ Així es diu que dos capellans de La Geltrú durant la setmana «vadunt alibi per pecuniam» (*van d'un lloc a l'altre per veure si pesquen algun diner*) o que el sacerdot dit Quart Rosset de La Geltrú que «celebravit aliquotiens duas missas in eadem die pro pecuniam».⁸ Havia també excessos en la petició de sumes anticànòniques de diners en la celebració del **matrimoni** (o proclames), en les exèquies i en les sepultures.

Per exemple, els parroquians d'algunes parròquies es queixen que el seu rector, si li donen diners, autoritza el matrimoni sense que es facin les

---

⁷ ADB, VP 1/1, fol. 12

⁸ ADB, VP 1/1, fol. 34v.

“proclames” que durant tres diumenges consecutius han de ser proclamades; i que, en una altra ocasió exigeixen un parell de gallines per saltar-se un diumenge sense “proclames”.⁹

Per regir una parròquia o per administrar els sagraments es precisava la llicència episcopal o *cura animarum*. Aquesta, normalment, era inherent al càrrec de rector. Però quan aquest no residia o es feia càrrec un altre sacerdot de la parròquia calia demanar el corresponent permís al bisbe. El visitador sempre inquiria si estaven en possessió d'aital llicència.

El rector devia, també, administrar els **béns de l'Església**, dels pobres, de l'hospital, etc. Moltes vegades se sotmet al judici del bisbe la venda, lloguer o una altra actuació pecuniària del rector. Els mateixos parroquians exposen, algunes vegades, que tal transacció s'ha fet *pro utilitate parrochie*. Altres vegades es queixen de l'administració dolenta: com és el cas del fill del sacerdot Andreu que fa contractes usuraris amb els diners (d'una parròquia) que té el seu pare.¹⁰

Era obligació del rector assistir als moribunds i complir amb l'**ofici de notari** quan els feligresos volien fer el testament. El negar-se a això podia comportar greus perjudicis; per exemple, que la propietat tornés a l'antic propietari.

Si mirem en conjunt totes les visites de la primera època del bisbe Ponç de Gualba hi ha tres greus acusacions d'incompliment del **secret sacramental** de la confessió en el primer any de les visites, però es demostra que són calúmnies.

S'insisteix també que el rector o l'encarregat d'un altar ha de tenir la màxima cura en la **neteja** i l'ornament dels objectes de culte. És curiós el mandat episcopal referent a la neteja dels altars de la catedral, és urgent que s'usi una escombra alta per netejar els altars de teranyines.¹¹

Gràcies a les **consuetes** o llibres que haurien de complimentar els responsables de les parròquies podem deduir moltes tradicions i costums de les parròquies i per tant també d'Esparreguera. A més es poden deduir curioses notícies; per exemple, que els calzes eren normalment d'estany o de plata. Els diners que es podien treure de pignorar un bon calze ascendia a trenta sous. L'administració de les llums era molt complexa. A vegades, per testament, es donaven peces de terra o diners perquè el rector o beneficiat administrés aquest capital o terrenys, els rèdits dels quals havien d'aplicar-se

---

⁹ ADB, VP 1/1, fol. 38v.

¹⁰ ADB, VP 1/1, fol. 33v, 18, 23, 30 i 38.

¹¹ ADB, *Visites Patorals* 1/1, fol. 41. Cal destacar que hi ha moltes referències de l'administració de les làmpades, ciris, calzes, piles baptismals, llibres, etc. Els llibres que obligatòriament en totes les parròquies havien de tenir eren «l'evangeliarium, l'epistolarium, l'ordinarium [o missale], el salterium, el responsariale, l'officiarium, la consueta...».

perquè cremessin aquestes llums o ciris en sengles altars en honor a la Verge Maria o als sants. Totes les parròquies –i per tant la d'Esparreguera- havien de tenir almenys quatre ciris que s'encenien durant la consagració de la missa. Hi havia el cas de la Mare de Déu dels ous. Segons la tradició els ous de les gallines que feien els diumenges anaven a benefici del lampadari de l'altar de la Mare de Déu. Es veu que les gallines feien molts ous i el que sobrava anava per pagar la dot de les donzelles pobres i els que necessitaven algun préstec, però sense interès. Després vingué la confraria del Roser i el "Monte Pio" amb les caixes.

Les **campanes** tenien molta importància tant en el referent al culte com en la vida quotidiana del poble. Les campanes devien tocar-se abans de l'alba, al migdia i al vesprejar. Si no es feia així, els feligresos es queixaven, ja que el treball rural no anava al ritme desitjat. Hi ha, doncs, acusacions que les campanes es toquen quan ja és de dia i la gent no sap què fer, si anar a treballar o no. Altres vegades, diuen que el que toca les campanes, és un escolar que no pot amb elles, o un sacerdot molt ancià que no pot fer aquest servei perquè ja no té forces físiques.

Quant als **ornaments**, especialment els roquets i la roba d'altar, hi ha queixes que el rector que rep tots els anys 12 o 15 peces de tela (anomenades *capidas*) no les utilitza o se les ven.

En algunes esglésies havia el **diaca** (o dos diaques) a més del rector. A Esparreguera no. Tanmateix hi passaven molts clergues. Els diaques havien d'assistir a la pregària de l'ofici diví; sempre dins de l'església, mai a la casa rectoral. El domer de Sant Esteve de Palautordera per exemple resava l'ofici diví (breviari) al costat del foc (*llar*) i això és motiu d'una gran reprimenda del bisbe. Les funcions del diaca són a més de la pregària de l'ofici: assistir al rector en la missa, llegir l'evangeli, cuidar de la sagristia, tocar les campanes (si no hi ha escolars suficients). Al rector de Sant Pere de Vilamajor, per exemple, el bisbe li sanciona amb 100 sous per no tenir el diaca que li correspon a aquella església.

Hi ha també molts detalls del **salpàs** que és la benedicció pasqual a totes les cases de la demarcació parroquial; també hi ha referències al costum dels **fassos** o mostres d'irritació popular contra els jueus, manifestada durant l'ofici de Divendres sant. En aquest clamorós i denigrant costum es podien donar cops als bancs o cadires, però mai contra els retaules, ja que "s'espallaven"; ni de bon tros "*treure els ulls dels jueus pintats en els retaules*", com malauradament es feia.

Els **cementiris** que estaven al costat de l'església devien també cuidar-se i intentar per tots els mitjans que no entressin els gossos perquè podrien malmetre els ossos dels enterrats. Les **piles** baptismals deuen conservar-se

netes. Mai han de servir per lligar als gossos quan els caçadors van a la missa matutina. També es determina que les **dones** deuen col·locar-se en els bancs o cadires darrere dels homes, ja que aquests podrien distreure's si estiguessin darrere de les dones.

També es determina l'assistència a les **escoles** del sacerdot encarregat d'elles i el compliment de la seva missió d'ensenyar. Es pot deduir fins i tot el preu — molt exigü — que costava l'escolaritat. Així s'indica per exemple en una visita a Sant Celoni.

La moralitat en els laics

És difícil establir una estadística sobre la moralitat i acusacions referents als laics. Hi ha expressions de les quals és impossible deduir números: en la parròquia de Santa Maria del Mar de Barcelona se'ns diu que «en aquesta feligresia hi ha molts fornicaris, usurers i blasfems públics». No obstant això, prescindint de tan imprecises i generalitzades acusacions, hem comptat en només sis mesos de visita (1303) en tota la diòcesi de Barcelona, 62 casos d'adulteri i 114 de fornicació. A aquests se'ls considerava públics pecadors i per tant eren excomunicats i lliurats a la justícia civil. Encara que aquesta, rarament actuava. A Castellbisbal i a Sant Adrià, en tenir un **batlle episcopal**, aquest determinava les multes, els ingressos en les presons episcopals, les diverses sancions civils... Mai, però, podien executar la pena de mort, sinó que aquesta era executada pel "braç civil" segons el dictamen del jutge eclesiàstic.

En les primeres visites de l'any 1303 hi ha més detalls de processos contra els **adúlter i concubinaris** que en les posteriors i com són les d'Esparreguera. En un altre enclavament feudal del bisbe, per exemple de Castellbisbal, és el mateix alcalde (*batlle episcopal*) qui adultera amb una casada que es troba a Martorelles. El bisbe instrueix contra ell un procés molt rigorós.

Els feligresos testimonis de **baronies episcopals** o similars volen que totes les dones que viuen en pecat siguin expulsades. I demanen al bisbe que ho comunicui al braç secular o que directament executi aquesta pena el batlle episcopal. Es veu que eran massa exagerats !i potser hipòcrites¡.

El degà del Vallès va enviar una carta d'exhortació d'esmena als adúlter. Si no fan cas —afirma— seran expulsats pel *veguer*.

Un adúlter de Llavanes testificà que s'ha purgat el seu pecat, **pelegrinant a Montserrat** amb els peus descalços. La penitència de pelegrins a Montserrat és també freqüent a Esparreguera i com hem dit hi havia un hospital pels pelegrins pobres.

També a Llavaneres, un feligrès va fer creure a la població que la seva dona estava morta. I així es va casar de nou. Després, va aparèixer la primera dona i el bisbe el fa empresonar.

El *veguer* feia pagar una pena pecuniària als adúlter, una part de la qual anava destinada a la construcció de la catedral gòtica de Barcelona. El batlle episcopal de Sant Adrià lliurava els diners directament a la baronia episcopal.

Molt variades són les expressions amb les quals s'indiquen **la usura i els jocs**. Mireu aquí algunes d'elles. Respecte a la usura: "mutat publice ad usuras"; "mutat publice XI pro XII"; "*fecit contractus usurarios*"; "*fecit contractus usurarios et barates*"; "*est usurarius pro eo quia exercet contractus usurarios et recipit pecuniam ut proroget debita qua sibi debentur*"; "*mutat a capsons*"; "*tradit pèssima suma sub usuris*"; "*tenet tafureriam (paratam)*"; "*emit blandum a diners avantats*".

Es considera també usura: vendre bous o altres animals *ad spera* i vendre *ad speram* (abans de temps) més car que el fòrum (o plaça).

Hi ha contractes d'usura que eren exercits pels jueus. Aquests s'estenen per totes les comarques de Maresme, Vallès i Penedès, així com per Barcelona.

Quant als **jocs**, algunes vegades hi ha pal·liatius com "*ludit modicum causa solacii*", "*ludit causa solacii*". Però sempre s'afirma que si el joc es realitza publice és punible. Hi ha diverses expressions: "*ludit ad tabelas*"; "*ludit ad taxillos*"; "*ludit ad taxillos et cum pecúnia*"; "*ludit ad aleas*"; "*ludit ad aleas cum taxillos*"; "*ludit ad aleas cum taxillos et cum pecúnia*"; "*ludit ad altilenam*" "*et a carn agitar*"; "*ludit ad grescam*"; "*ludit ad jugessam aneu est altilenam*"; "*ludit travessa publice seu ponit partem in ludo alearum*"; "*ludit ad adardum*"...

Es donaven també casos de **simonia**. Així es diu que Guillem Croet va comprar l'església del Coll, malgrat que estava prohibit pel tractat de Worms (a. 1122) i pel concili Laterà I.

Un feligrès va dir "*anima moritur cum corpore*" ("l'ànima es mor amb el cos") i el rector el va absoldre "*negligenter*" amb **gran escàndol**, doncs en aquests casos malauradament calia en aquell temps portar el pecador a la Inquisició. Tres feligresos d'Argentona "*dicunt malum de Deo iurando membra ipsius dum sunt in ludo*". Arnald del Gat "*mutat a capsons et verba blasfema aliquoties contra sanctos*". En la visita a Terrassa es diu que alguns dels acusats, e ldiumente al matí quan deuriem preparar-se per a la missa, es posen a jugar al capdavant de l'església i diuen a la gent que va a l'església "*api aquestos conyls*". ("api o menjar pels conills que van a Missa"). Era un insult. (Aquesta plaça és l'actualment anomenada 'plaça Vella' davant la catedral del Sant

Esperit de Terrassa). I aquesta és la raó -continua el text- per la qual molts arriben tard a la missa, perquè tenen vergonya de ser ridiculitzats pels veïns.

Conjurs, sortilegis i curanderes

En el text de les visites hi ha delictes de conjurs, sortilegis o altres supersticions, així com són acusades algunes dones per ser endevines, **bruixes, curanderes**, etc. En tot el bisbat. Hi ha més d'unes tres dotzenes de casos. Aquestes dones tenien molt èxit i nombrosa clientela.¹² Aquestes dones tenien molt exit per tot el Llobregat (àdhuc Esparreguera)

La primera notícia d'una famosa curandera i endevina anomenada **Geralda** la tenim l'any 1304. Geralda era de la parròquia de Subirats, però les seves curacions s'estenien per tot el Penedès i el Llobregat.¹³ Posteriorment, afirma el text de la visita en el mes de desembre de 1304 va ser citada perquè comparegués davant el bisbe al monestir de Sant Cugat.

Se l'acusa "*de crimine sortilegii et divinationis per plures circumvicinas parrochiae del bisbat*" (se l'acusava de sortilegis i endevinacions en moltes parroquies del Bisbat). Ella va confessar que per curar diverses malalties va fer conjuracions i va invocar a Déu i als sants resant el credo, el *pater noster* i l'*ave Maria*, afegint aquestes frases: "*Coniuro et gota, coniuro et tota, coniuro et per Deum et per Madona 'Sancta Maria', pels sens (sants) et pels sentes (santes) que avia açi no pusques aturar ni esser caschar ni popa marxar ni dia passar ni punt donar ni rail metre per la cort celestial que aquesta pena no aja malament*".¹⁴ El tribunal va aprofitar la seva presència davant el bisbe per

---

¹² ADB, VP 1/1, fol. 19v. Mn. Perarnau ha estudiat aquestes supersticions en el seu article «Activitats i fórmules supersticioses de guarició a Catalunya en la primera meitat del segle XIV»: *Arxiu de textos Antics 1* (Barcelona 1982) 47s.

¹³ ADB, VP 1/1, fol. 13v.

¹⁴ ADB, VP 1/1, fol. 42v. Geralda per a la conjuració dels animals resa un parenostre i un avemaria, i fent el senyal de la creu «de pal en ordio cum minimo digito et indice super caudam animalis patientis». També utilitza la següent conjuració: «setse ea usam senar fuisse un Rei moro .III. filies avia l'una taylava, l'altra cusia, l'altra de malament de viues et terzo falla».

En l'esmentat procés el bisbe li va preguntar sobre si coneixia alguna cosa de medicina. Va contestar que desconeixia l'art de la medicina, però que dels **orins** podia deduir les malalties: així «1/ quan est febris contínua est aqua citrina; 2/ quan est terciana est quasi vermeyla; 4/ quan quartana est quasi rossa; 5/ post senar aparent signa infirmitatis in ea quando est apusstema est aqua spumosa et alba». Per curar aquestes febres només s'atreveix a recomanar, en els casos de febre terciària (vermella), que dejunin. En els altres casos els mana «ad medicos majors».

El bisbe li imposa la següent pena: «per tres dies solemnes (scilicet in pròxima die Nativitatis Domini et die Circumcisionis et Apparicionis sequentibus) stet iuxta presbiterium (post quam fecerit pregàries) sine capa en tors dicat quod ipsa nihil scit de predictis nec habet aliquam fidem nec credit aliqua utilitatis afferre et quod aliqua persona ad eam de cetero senar veniat et si aliquis scienter venire ad eam pro occasione predicta sciant quod dominus Episcopus eos denunciabit excommunicatos...(per tres dies festius estigui en el presbiteri i vagi repetint que no sap curar i que si van a ella el bisbe els excomunicarà.». A aquesta penitència li afegeix que després que hagi donat a llum (ja que estava encinta) visiti l'església de Montserrat i que allà

preguntar-li per una mora anomenada «Axa i que viu al castell de Subirachs». També hi ha el cas de Gualda que fou acusada d'endevina, de conjurs i de pràctiques de nigromància.

No menys notable és el cas de l'endevina Godayla de Sant Boi. D'ella es queixen els parroquians de Gavà que visiten aquella localitat.¹⁵ Quan el bisbe va visitar Sant Boi també van acusar a l'esmentada Godayla. Fa —afirmen els parroquians— conjurs als homes i animals malalts. Amb similars termes es diu que una altra dona denominada Catalana «uti conjurationem oculorum cum pater noster, ave Maria et quibusdam verbis profanis mixtis cum verbis divinis que dixit. Item quod frangit glandulas sine conjuratione... coniurat oculos et glandulas. Item animalia ex arta llauna cum gladio magne blanc»(fa conjuracions als ulls i també als animals). A totes dues se'ls imposa que no tornin a conjurar. Catalana ha d'estar per tres diumenges consecutius a la porta de l'església durant la missa solemne sense capa, i Godayla un dia. De semblants acusacions i penes van ser acusades i penalitzades les endevines, Orpina i Gitarda.¹⁶ De Gitarda es diu que fa conjuracions amb una corretja. Durant dos diumenges consecutius —li imposa el bisbe— estarà lligada en el coll (de la dona) per una corretja. Orpina estarà descalça i sense la capa "murruda" durant la celebració de la missa dominical.

Segons algunes acusacions d'endevinació, aquesta es realitzava, freqüentment, sense la presència física de la persona de qui es predeia el futur. Així «Na Godoya de la parrochia de Provença facit divinatricem».

El matrimoni

Malgrat que ja des dels inicis del cristianisme el matrimoni és considerat sagrament, no obstant això, els **ritus i maneres de celebrar-se** varien segons les èpoques i països. I això també es constata en la diòcesi de Barcelona.

Al segle XIV consta que a Barcelona (i també a Esparreguera i poblacions del Llobregat com veiem en el text de les visites) se celebrava el matrimoni

---

digui 100 parenostres i 100 avemaries, i que després li donarà l'absolució. Als rectors de la rodalia el bisbe els demana que vigilin el compliment de l'esmentada penitència.

Esponàniament la curandera GERALDA de Codines va tornar a presentar-se davant el bisbe al mes de juliol de 1307. Va jurar dir la veritat i va declarar que havia complert amb lo mandat pel bisbe, però encara va exercir l'art de curar els següents mètodes «pro utilitate patientium»: jutjar sobre els orins, prendre el pols i donar consells a qualsevol classe de malalts. Dels conjurs condemnats anteriorment va afirmar que mai més els va exercir. Li va preguntar el bisbe si anaven a veure-la molts malalts. Va contestar que sí «specialiter pro urinis iudicandis especialment per donar un judici sobre els orins». Va assenyalar també que aquest art ho havia après d'un metge estranger que va arribar per mar i va passar per Vilafranca. Insisteix que això ho fa sense conjurs ni sense receptes de medicaments; a més, per fer això, va demanar permís al mestre Bernardo de Limona, físic, i a Fr. Pedro Tomás.

¹⁵ ADB, VP 1/2, fol. 36v.

¹⁶ ADB, VP 1/1, fol. 37v.

d'aquesta manera: a l'entrada de l'església, el sacerdot demanava el consentiment mutu dels dos cònjuges; a continuació venia la *traditio puellae*: els pares lliuraven la filla al seu marit; llavors tenia lloc l'ofrena del dot, es beneïa l'anell i aquest es posava en el dit; finalment, el sacerdot impartia la benedicció nupcial. Llavors tots entraven processionalment a l'església per a la missa d'esporis, durant la qual s'impartia una altra benedicció especial (imposició del vel amb la benedicció de la missa de casaments); Succeïa sovint que, després d'això, es realitzava la benedicció del tàlem.

Per tant, la litúrgia eclesiàstica va integrar tota l'estructura que la civilització contemporània havia donat a la cerimònia. Objectes, símbols i actes jurídics civils, com les arres, l'anell, el dot, la *iniunctio dexterarum* (estrènyer les mans donar-se la mà dreta), la imposició del vel, etc.

En repetides ocasions, en el text de les visites pastorals, s'observa que existia en la diòcesis de Barcelona l'obligació de celebrar-se **el matrimoni in facie ecclesie** (davant l'església) i rebre la benedicció del sacerdot. Aquesta benedicció s'imposava a totes les parelles.

Abans de la solemne i pública celebració del matrimoni es devia "**proclamar**" el desig o promesa de la recepció del sagrament durant tres diumenges consecutius. Així s'assegurava que possibles impediments no existien. El bisbe de Barcelona Ponç de Gualba, per exemple, insisteix que aquestes proclames han de realitzar-se davant tota la feligresia (segle XIV). No admet que els rectors dispensin aquest costum i sanciona aquells que, per diners, no compleixen amb aital precepte canònic.

Els **matrimonis clandestins** estaven prohibits. Al sacerdot Berenguer Boschet, per exemple, els feligresos l'acusen de permetre matrimonis clandestins per 60 sous (segle XIV).¹⁷

Els bisbes també insisteixen que els matrimonis **han de cohabitar**. Les separacions són considerades delictes: "*Berengarius Marquessi [de Sant Quintí de Mediona] non vult communicare cum uxore sua*".¹⁸ I altres casos: "*Uxor Ferren [de Sant Joan Despí] non vult cohabitare cum viro suo, (no vol cohabitar amb el seu marit) immo adulterat cum Petro de Mas Ferrer (més encara comet adulteri)*",¹⁹ "*Bertrandus de Lagostera [de Pontons] non vult cohabitare cum Berengaria zes Toses sibi adjudicata per duas sententias per uxorem*".²⁰ D'aquest text es pot deduir que existia un tribunal eclesiàstic que dirimia els problemes del matrimoni, tal com apareix en els processos del nostre Arxiu Diocesà de Barcelona.

---

¹⁷ ADB, VP 1/1, fol. 24 y 34.

¹⁸ ADB, VP 1/2, fol. 22.

¹⁹ ADB, VP 1/1, fol. 12.

²⁰ ADB, VP 1/1, fol. 26v.

Com s'ha indicat anteriorment, els **adúlters i fornicaris públics** són castigats amb l'excomunió. Prèviament, el rector els amonestava. Així per exemple es diu que un sagi episcopal o agutzil "*té esposa i una dona que està casada amb un altre que fa de concubina malgrat que ha estat amonestat freqüentment pel rector*" de Castellbisbal. Sant Adrià i Vilarodona tenien la jurisdicció feudal del bisbe, i per tant el batlle episcopal era qui perseguia aquests adúlteris. El rector els ajudava. En casos molt especials no només se'ls excomunicava, sinó també intervenia el poder civil. Ens referim a l'expulsió d'uns estrangers que vivien "*in peccato mortali*" a Vila-rodona. El bisbe, que era senyor feudal d'aquella localitat (com ho era de Sant Adrià i a Andratx, Mallorca), "*dixit quod mandaret baiulo suo ut eis expelleret et compelleret dictum sagionem ad dimitendum dictam concubinam quam publice tenet*" (que el batlle episcopal expulsés l'esmentada concubina).²¹

En poques ocasions en el text, en general, de les visites pastorals es troben referències als **jueus**. Són, tanmateix, prou significatives perquè puguem deduir el gran menyspreu i fins i tot l'odi vers ells que els hi tenien.²² !Tot un escàndol!;

Altres detalls de les visites pastorals del bisbe Ponç de Gualba

Coneixem molts detalls de les visites pastorals; **com es preparaven**; quins eren els acompanyants del bisbe, l'itinerari de les visites... Referent a les visites d'Esparreguera, el bisbe venia directament del castell episcopal de Castellbisbal i anava a la parròquia visitant primer el cementiri. Altres vegades venia de Rubí.

El bisbe Ponç de Gualba i el seu secretari (normalment era un sacerdot que s'anomenava Mn. Dach) preparaven les visites pastorals almenys un mes abans de realitzar-les. Enviava el seu «nunci» a les parròquies i el secretari confeccionava l'enquesta de la «inquisició», així com la llista dels que s'havien de tonsurar, ingressant així a l'estat clerical.

---

²¹ ADB, VP 1/1, fol. 1v.

²² ADB, VP 1/1, fol. 11v: "Judei Barchinone —s'afirma en la visita de Santa María del Pi— perforaverunt murum in diversis locis, per cuius foramina et diversoria introducuntur mulieres in eorum domibus et fiunt ibi multa lenocinia et latrocinia et alia inhonesta. Item dixerunt quod iudei et iudee sub velamine quorundam bonorum que portant ad vendendum intrant domos christianorum et ibi tractant lenocinia et multa mala et inhonesta. Item dixerunt quod iudei se faciunt tractores matrimoniorum quod est valde inhonestum et perniciosum. Item dixerunt quod non portant capas nec habitum suum, conversando inter cristianos ut non deberent. Item dixerunt quod iudei fecerunt multa habitacula et domos in quibusdam domibus, qui sunt heredum Iacobi macellarii et sunt ante domo Bernardi Zabaterii capsoris quod redundat multum in periculum animarum christianorum circumvicinorum". Hi havia, doncs, una severa separació entre les dues comunitats. Els jueus s'havien de vestir de forma diferent. Els cementiris eren, també, diferents.

Veiem que la comitiva episcopal acompanyava al bisbe els que es denomina **socii del bisbe**. Anaven amb el senyor bisbe Ponç de Gualba dos o tres canonges, un secretari, el capellà del bisbe, un *nuntius* (o encarregat de notificar els decrets, anuncis, encàrrecs, etc.), l'administrador episcopal, i els *scutiferi* (agutzils).²³

Els **delegats episcopals** de les visites pastorals tenien l'encàrrec de visitar les parròquies quan el bisbe estava absent de la diòcesi. Entre ells, cal assenyalar a Hug de Cardona (el que fou senyor de Sant Adrià per infeudació durant uns anys i que visita Esparreguera dues vegades), que va realitzar 140 visites entre els anys 1313 i 1314,²⁴ Arnau Segarra, degà del Penedès, Guerau de Gualba (germà del bisbe Ponç), el prior de Sant Pau del Camp, el canonge Pere Vilardell, el canonge Ramón d'Emili, el canonge Dalmau de Marimón, el rector de Caldes, el degà del Vallès, l'ardiaca d'Urgell, Berenguer de Argillagues i l'abat de Sant Llorenç del Munt. Aquest últim va ser delegat episcopal de l'arquebisbe de Tarragona, ja que aquest podia realitzar visites pastorals en les parròquies de les diòcesis sufragànies quan el bisbe era absent.²⁵

El bisbe a través del seu **nuntius anunciava** a la feligresia que els aniria a visitar.²⁶ Algunes vegades (molt poques), el poble no acudia i posava com a excusa que estava en les feines del camp.²⁷ Altres vegades l'excusa no era una altra que el temor del rigor de la visita,²⁸ com en el cas d'Olesa de Bonesvalls el febrer de l'any 1324,²⁹ i en el de Martorell en el mes de desembre de 1323.³⁰ En els dos casos, el bisbe els condemna amb la sanció d'entredit. O sigui que no hi hauria culte oficial públic. durant un període de temps. Les portes de l'església restaven tancades.

Pel que fa a Barcelona (la catedral i les parròquies del Pi, de Santa Maria del Mar, de Sant Miquel, de Sant Cugat del Rec i dels Sants Just i Pastor) Ponç de

---

²³ Així, hi ha constància dels següents socii: el canonge Bernat de Guardia, el canonge Ramón d'Emili, el canonge Pere Vilardell, el canonge Dalmau de Marimon; el capellà del bisbe que celebrava la missa en presència del bisbe que assistia a ella: Grusmet; els tresorers (o administradors) episcopals: Guillem de Cànoves (que era també rector de San Climent), Pere Darocha, Nicolás de Sales; els secretaris Ramón Dach i Bernat de Puig; el scutifer Gombald d'Olorde; els nuncii Pelegrí, Gilabert i Periconus. Mn. Dach, al final del pontificat de Ponç era més gran i va ser ajudat pel jove Mn. Puig del qual Mn. Dach tenia una manifesta enveja.

²⁴ Hug de Cardona era a més d'ardiaca, senyor feudal del castell d'Olesa i per enfeudament baró de Sant Adrià. ADB, VP 2, fol. 86.

²⁵ Hi ha un episodi relatat en les visites del mes de febrer de 1308 en el qual podem deduir els estris que el bisbe portava en les visites pastorals. Es tracta d'un robatori que Ponç de Gualba va patir, quan es traslladava de la població denominada de Salomó a la de Sant Jaume dels Domenys el dia 7 de febrer. Li van robar 2 mules (o gembles), 1 supertunicale, 1 plataner i un cofre. Vuit dies després els lladres espantats perquè sense saber-ho havien robat al bisbe, li van tornar tots aquests estris. Gràcies a això podem saber aquests detalls.

²⁶ ADB, VP 1/2, fol. 90v.

²⁷ ADB, VP 3, fol. 31.

²⁸ ADB, VP 3, fol. 20v.

²⁹ ADB, VP 3, fol. 31

³⁰ ADB, VP 3, fol. 20v.

Gualba les visita molt poques vegades. El motiu és que durant molts anys la ciutat estava en entredit per causa del problema dels *laudemis* o lluïsmes que ja hem comentat anteriorment. Per això residia freqüentment a Sant Adrià i Badalona, i algunes vegades a Mallorca, d'on també era "senyor feudal". Diverses vegades, en els documents que adduïm en el nostre estudi de visites pastorals i «comuns»³¹ constatem —com ja hem dit— que el bisbe Ponç es queixa que els emfiteutes laics no paguen al bisbe els seus drets com senyor feudal, és a dir, els lluïsmes (*laudemis*) que li corresponia rebre pels béns afectes a aquest gravamen. En un principi el nostre bisbe va ser condescendent, però ja en el mes d'agost de 1303 va haver de requerir-los públicament el pagament dels lluïsmes, ordenant als notaris (molts rectors) que es neguessin a autoritzar escriptures de venda sense el corresponent pagament, i va declarar als qui no satisfieren l'esmentat pagament, incurs en les censures de les constitucions tarragonines *contra invasores Ecclesie*. No obstant això, van desoir l'amenaça episcopal. De nou, el bisbe Ponç va imposar noves censures i va acudir al rei demanant-li auxili a través de la seva intervenció civil. En la seva absència a Mallorca en els últims mesos de 1303 l'ardiaca Hug de Cardona va excomunicar a diversos ciutadans. A la seva arribada de Mallorca, el bisbe Ponç va dirigir una carta als abats, priors guardians i rectors de les esglésies i manà que es denunciés cada diumenge i dies festius en la missa dominical als ciutadans excomunicats per no haver pagat els lluïsmes. Fins al punt va arribar l'empipament dels denunciats que van amenaçar de mort als capellans sí complien les ordres del seu bisbe. Per defensar-se de possibles atropellaments Ponç de Gualba va autoritzar als seus clergues que portessin armes, especialment en dirigir-se a la matinada a la catedral per resar matines. Aquestes llargues absències del bisbe a Mallorca motivà que Hug de Cardona actués com si fos un bisbe.

També el problema de l'**exempció dels monestirs** va comportar una infinitat de censures, ja que molts monestirs —mai el de Sant Cugat en temps de Ponç de Gualba— refusaven la presència del bisbe que els volia visitar pastoralment, és a dir inquirir sobre els seus costums almenys aquesta era l'excusa del bisbe. Així és el cas d'un monestir (Sant Ponç de Corbera), que al bisbe fins i tot el van rebre a pedrades i el bisbe en el descampat des de fora del monestir va parar la taula de l'escrivà i els va citar perquè compareguessin davant seu en la cúria de Barcelona. Aquests monjos van acudir uns dies després i van mostrar al bisbe «unes lletres creditícies de la seva exempció». No obstant això, van ser condemnats (*amb entredit*) pel seu desacatament al bisbe.³² Similar cas va passar amb el monestir de Sant Quintí de Mediona.³³

---

³¹ MARTÍ BONET, J. M. *Les visites pastorals...*, o.c., 8.

³² ADB, VP 1/2, fol. 44.

³³ ADB, VP 2, fol. 84.

L'itinerari de les visites pastorals

L'itinerari de les visites, algunes vegades, és ocasional. El bisbe Ponç, per exemple, aprofita el seu viatge a Tarragona o una altra ciutat i fins i tot a un important monestir —Santes Creus, Sant Cugat...— per realitzar la visita pastoral a les parròquies que li vénen al seu pas. Ja en els primers mesos del pontificat de Ponç de Gualba, després de ser ordenat bisbe —concretament en els dies 10-16 d'abril de 1303— es dirigeix per mar a Tortosa, i a Tarragona. Les visites del Vallès Oriental el bisbe i els seus acompanyants (uns deu) passaven primer per Sant Adrià i després Montcada, Mollet, Granollers, La Roca, Santa Agnès de Malanyanes, Cardedeu i Sant Celoni. Ponç de Gualba quasi sempre passava també pel Montnegre on hi havia un castell propietat de la seva família (el seu germà Guerau) i unes possessions a Gualba; però mai fallava en el seu itinerari iniciar-lo a Sant Adrià del Besòs. I les d'Esparreguera passaven abans, com hem vist, pel seu castell de Castellbisbal.

Santa Maria del Puig

La peculiar institució parroquial

Em plau finalitzar entonant un càntic d'agraïment a les parròquies i en concret a la de Santa Eulàlia d'Esparreguera. La institució parroquial és fonamental en la història de l'Església i en la de les mateixes cultures de la societat. Doncs no hi ha dubte que durant molts segles la parròquia ha estat el factor aglutinador dels

nostres pobles i de les seves gents. La parròquia marcava les seves festes així com les processons, les manifestacions populars i piadoses que eren actes importants. La parròquia contribuïa a fer viure la vida íntima de l'Església a cada territori parroquial i en cadascun dels seus fidels. La parròquia era el canal que donava (i dóna) al cristià accés a la incorporació a aquesta església, a través de la font de la gràcia, la pila baptismal. A la parròquia el cristià santifica la seva vida mitjançant l'acció sacramentària que el rector realitza a favor dels seus feligresos —els *filii Ecclesiae*—. A la parròquia el cristià viu la seva participació en la comunitat dels creients en Crist i fa bestreta, en la comunitat terrestre, de l'assemblea de Sants al cel. És ben cert que els bateigs, els matrimonis, enterraments, misses encarregades per les ànimes dels difunts... eren fets quotidians, però alhora eren molt entranyables i notables en la vida social d'aquelles gents i en tot el cúmul de tradicions i fins i tot en l'art que s'acumulaven en la història de les respectives parròquies. En les parròquies l'ànima de la nostra bona gent palpita en el mateix nucli de la vida del mateix poble. Un poble, el nostre, que aixeca esglésies, aixeca catedrals com ho podria ser la de Santa Eulàlia d'Esparreguera, les decora, les omple d'imatges de devoció popular, i al voltant d'aquests edificis els parroquians construeixen les seves llars sota la seva empara. Un poble on els seus habitants neixen, creixen i viuen segons les virtuts de l'Amor i de l'Esperança, fermes en la Fe sota els arcs i voltes dels seus temples, de les seves parròquies... i a l'hora de la mort; els seus campanars redoblen el seu trist cant acompanyant-los a les seves sepultures cristianes, a la terra santa, esperança de la seva última i definitiva parròquia o assemblea dels sants amb el respecte degut vers les despulles dels seus familiars difunts.

La grandesa i l'efectivitat de les parròquies radiquen principalment en el fet que es van identificar amb el territori en el qual elles es van encarnar, fent-se una mateixa cosa amb les seves peculiaritats. És, doncs, una de les institucions que millor van respectar i més es van adaptar a les característiques dels habitants (o parroquians), incardinant-los en una geografia, territori, localitat i manera de ser sempre peculiars, i de vegades distints formant un ric mosaic geogràfic i humà. Ens atrevim a dir que la contribució de les parròquies a la cultura, al que avui en diríem la inculturació, ha estat definitiva i molt profitosa amb un progrés sempre ascendent, malgrat els defectes que ha tingut tot esperant que torni a revivre en els seus valors i es germani *inter* ciutadana

Al llarg de la història sovint ha estat tractat el tema de l'impacte cultural que va suposar l'existència dels monjos de Cluny i del Cister, o dels frares mendicants en la societat medieval, i en la cultura del renaixement s'ha estudiat extensament la incidència cultural del papat en la creació i evolució d'Europa. També em podria referir a la influència cultural dels capítols catedrals, dels bisbes, o d'altres estaments i institucions; no obstant això cal veure en la parròquia una peça cabdal de cultura i de fraternitat.

Les parròquies van ser i són entitats molt vives, amb càlids colors de palpitants iniciatives com la mateixa passió d'Esparreguera, i expressius programes. A elles devem en gran part que les nostres gents hagin tingut en els seus pobles, durant molts segles, el sacerdot que els instruïa, els educava, i els explicava amb grans dosis de paciència els fonaments de la seva fe, del culte, de l'oració, de la convivència, de la pacificació, dels valors humans i evangèlics... Ens

atrevim a dir que les parròquies i els seus clergues van ser, especialment a les zones rurals, el més vàlid, constant i fidel motor de la cultura encarnada en el mateix poble, en el seu territori i en la seva geografia. Per això l'estudi de la parròquia —com és la d'Esparreguera— arrelada en un territori, en les seves gents i en els seus costums és de cabdal importància. L'estudi de la parròquia caldria que abracés tots els camps concrets de la cultura i història, amb la literatura, el llenguatge, l'educació, la formació —fins i tot l'agricultura—, l'art, les tradicions, la música...—així ho intenteu vosaltres els membres del col·lectiu Esparreguí de Recerques— Tots aquests aspectes van trobar en la nostra institució (la parròquia) el suport, recer i impuls que potser altres instàncies i estaments els havien negat. Però probablement —cal dir-ho— amb molts defectes, amb no pocs pecats i desencerts, però la parròquia sempre ens la imaginem i la voldríem veure fidel a la fe en Jesucrist i a la pròpia cultura d'un poble. Creiem que aquesta cultura i civilització, seria impossible que es donessin sense l'existència de la parròquia. aquesta és la grandesa i alhora la problemàtica de la institució de la que he procurat oferir un petit tast de la seva importància. Moltes gràcies per haver-me acollit i escoltat. Estic molt content perquè no hi ha hagut ningú que en aquesta llarga hora de conferència s'hagi adormit. No serà per mi, sinó perquè es veu que estimeu molt Esparreguera! I jo també l'estimo!

J. M. Martí Bonet

